

A TRACE IN HISTORY

Margarita Terzieva

Burgas State University “Prof. Dr. Asen Zlatarov” Burgas, Bulgaria, mater@abv.bg

Abstract: The development follows the history of the community center in Nessebar during the first half century of its existence. It appeared as a result of the struggle to impose the Bulgarian language and culture in the Black Sea city during a dominant Greek cultural invasion; it develops and strengthens with the cooperation of cultural and educational actors such as Penyo Popov, Hristo Kudev, Georgi pop Sava Katrafilov, Marin Majdrakov, and a number of others.

In the development of the first Bulgarian community center in Nessebar, three stages stand out, and they are reflected in its names and their change:

- from 1905 to 1942, it was called „Reader“;
- in 1942-1953 it bears the name „Father Paisii“;
- in 1953, it was named after the local anti-fascist Yana Luskova.

Since 1925, the community center has had its own building - the premises of the former Greek school, and this gives impetus to mass public events.

The exhibition describes a number of initiatives of book lovers, theater, singing and dancing ensembles. Local residents of different ages and with different cultural interests participate in them. Thus, along with the existing school, the community center becomes an important cultural center. Credit for this goes to Yana Luskova, Hristo Minkov, Stefan Vladkov.

The collected facts and their cultural-historical analysis allow us to draw the following conclusions:

The community center in Nessebar fits both in the cultural and educational policy of the Bulgarian state, regardless of the changes in the country's political climate over the past half-century. It leads a peaceful struggle for the Bulgarian national cause, attracting to it the settlers from Odrin Thrace and Aegean Macedonia.

The most prominent residents of the city took part in its creation and strengthening: rulers, teachers, lawyers, musicians and their families. The number of women often exceeds the number of men participating in individual DIY events. As women form models for family education, their family members are also involved in community work.

The community formed the worldview and early professional orientation of generations of children and students, who later continued to pass on the love of knowledge as a spiritual legacy to their own successors.

Keywords: community work, enlightenment, artistic self-activity

СЛЕДА В ИСТОРИЯТА

Маргарита Терзиева

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“ Бургас, България mater@abv.bg

Резюме: Разработката проследява историята на читалището в Несебър през първия половин век от съществуването му. То се появява в резултат на борбата за налагане на българския език и култура в черноморския град при доминираща гръцка културна инвазия; развива се и укрепва със съдействието на дейци на културата и образованието като: Пеньо Попов, Христо Кудев, Георги поп Сава Катрафилов, Марин Маждраков и редица други

В развитието на първото българско читалище в Несебър се открояват три етапа и те са отразени в наименованията му и тяхната промяна:

- от 1905 до 1942 година то се нарича „Четец“;
- през 1942-1953 година носи името „Отец Паисий“;
- през 1953 година е кръстено на местната антифашистка Яна Лъскова.

От 1925 година читалището разполага със собствена сграда – помещението на бившето гръцко училище, и това дава тласък за масови обществени прояви.

В изложението са описани редица инициативи на любителите на книгата, на театралните, певческите и танцовите състави. В тях участват местни жители на различна възраст и с различни културни интереси. Така наред със съществуващото училище читалището се превръща във важно културно средище. Заслуга за това имат Яна Лъскова, Христо Минков, Стефан Владков.

Събраната фактология и нейният културно-исторически анализ позволяват да направим следните изводи:

Читалището в Несебър се вписва както в културната, така и в просветната политика на българската държава, независимо от промените в политическия климат на страната в рамките на половин век. То води с мирни средства борба за българската национална кауза, като привлича към нея и преселниците от Одринска Тракия и Егейска Македония.

В създаването и укрепването му вземат участие най-видните жители на града: управници, учители, юристи, музиканти и техните семейства. Броят на жените често превишава броя на мъжете, участващи в отделните самодейни прояви. Тъй като жените формират модели за семейно възпитание, членовете на техните семейства също се приобщават към читалищното дело.

Читалището формира светогледа и ранната професионална ориентация на поколения деца и ученици, които по-късно продължават да предават любовта към знанието като духовно завещание на собствените си наследници.

Ключови думи: читалищно дело, просвета, художествена самодейност

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Българските читалища /думата има две лексикални значения: а/културна институция за разпространяване на знания, особено активна през Възраждането; б/сграда, в която се помещава такава институция/ възникват през Възраждането като духовни огнища на пробуденото национално самосъзнание, като стожери на българщината. Те подсказват не само жаждата за знания, а и желанието за физическо и политическо освобождение от вековния гнет.

Като част от просветното дело, читалищата се вписват в културната политика на българската държава и за тях са обнародвани различни наредби и закони: 1911 г. – създаден е Съюз на народните читалища, но закон не е приет; 1927 – приет е Закон за народните читалища; 1932 – приет е Устав на Върховния читалищен съюз; 1941 – със закон читалищата се превръщат в самостоятелни юридически лица; 1945 – създадена е наредба-закон за народните читалища; 1996 – приет е Закон за народните читалища, според който „ те са традиционни самоуправляващи се български културно-просветни сдружения в населените места, които изпълняват и държавни културно-просветни задачи“.

Непосредствено след Освобождението пред тях стои важната задача да приобщат българското население към културните традиции и постижения на останалите народи, да осъзнаят своята самобитност и традиции в контекста на европейските. (Велев, 2022) Възникването и утвърждаването им обаче не става чрез предписания и наредби, а е преди всичко плод на родолюбиви инициативи на просветени личности и духовни лидери на регионални общности.

2. МЕТОДИ

В изследването са използвани исторически и културологични методи: изследване на архивни източници, запознаване със съхранени лични спомени, преглед на летописни книги и периодичен печат.

3. РЕЗУЛТАТИ

През 1905 г. в Месемврия /Месамбрия/ - градът е преименуван в Несебър през 1934 г. - е създадено първото българско читалище. Четвърт век преди това е организирана работата в първото българско училище - то е създадено през 1880 година, а придобива самостоятелна сграда през 1893 г.; има статут на първоначално училище, а от 1917 г. е прогимназия - и нуждата от такава културна институция е налице.

Сред имената на първите радетели на читалищното дело в черноморския град се открояват (Господинов, 1995; Желева, 1995):

- Пеньо Попов /1863 - / - роден в с. Горица, Поморийско. Учи в Сливенската мъжка гимназия. Установява се в Несебър от 1891 г. Работи като учител, писар, застрахователен агент, търговец на книжарски стоки. Кмет на Месемврия в края на XIX век;

- Христо Кудев /1846 - 1916/ - роден в Градец; баща му е учител, получил образованието си в Бесарабия. Участник в Априлското въстание. Принуден да се укрива, живее известно време в с. Чимос /Ахелой/, а после се установява в Несебър и се отдава на преподавателска дейност. В къщата му се помещава първото българско училище, затова там е поставена паметна плоча. Днес един от кварталите на града носи неговото име (Славчева, 2015);

- Георги поп Сава Катрафилов /1865 – 1935/ - роден в Ески Джумая в семейството на будителя Сава Катрафилов. Баща му е учител, а от 1870 г. се замонашва. Загива като участник в Ботевата чета през 1876 г. Георги завършва 5 клас на гимназията в град Николаевск. Установява се в Несебър и става секретар-писар на мировия съдия. Създава семейство и има осем деца (Радев, 2022);

- Марин Маждраков /1878/1880 - 1962/ е роден във Велико Търново. Баща му е завършил право и богословие на о-в Халки. Активен участник в борбата за църковна независимост, той е заточен в Диарбекир, а след Освобождението е околийски началник на Анхиало. Марин Маждраков получава гимназиално образование в родния си град и завършва право в Софийския университет. Владее четири езика – турски, гръцки, руски и румънски. През 1904 г. основава в Анхиало седмичния вестник „Край“, който просъществува до 1906 г. От 1906 г. е околийски пристав в Месемврия. Помощник-кмет и кмет на града през 20-те години на миналия век (Митов, 2006);

- свещеник Недю Спасов - инициира построяването на православния храм „Св. Йоан Предтеча“ в Обзор през 1904 г.

Сред основателите са още: съдията Бакларов /произхожда от виден калоферски род, но липсват точни биографични данни за него/, учителят Никола Нейчев, секретарят на съда Дюлгеров и карантинният агент Серафимов. (Митов, 2006)

Избрано е помещение – стар църковен дюкян, приет е устав за читалищната дейност. Председател на читалището става Никола Т. Бакларов, който заема тази длъжност от 1905 до 1907 г. В началото книгите са получени или чрез дарения от граждани, или са закупени от събрания членски внос. Някои редакции на местни вестници и списания изпращат своите броеве на читалището безплатно. През 1914 г. към читалището е основан музей, чиито експонати се съхраняват в църквата „Св. Иван Рилски“. Читалището става член на Българския археологически институт в София и получава съдействие при подреждането на експонатите. (Кондарев, Сираков, Чолов, 1979) На сцена е поставена пиесата „Васил Левски“, с която се полагат основите на театралната дейност. Това става през 1919 година.

Годишите на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война се отразяват неблагоприятно върху развитието на читалищното дело. Нов подем в неговата дейност е налице от средата на 20-те години, когато в града идват преселници от Одринска Тракия и Егейска Македония. Броят на интелигенцията нараства. Появяват се различни форми на културен живот. Активно участие в читалищната самодейност вземат Стоянка Катрафилова, Калиопа и Смарагда Левендови, Пелагия Янулова, Елена Николова /прогимназиална учителка в Несебър/, Донка Тодорова /прогимназиална учителка в Несебър/, Димитър Йовчев /роден в Казанлък; след 3-годишен педагогически стаж става първоначално учител, а след това училищен директор в Несебър - преподава български език, география и гражданско учение/, Стефан Златев, Илия Шентев /роден в Северна Македония през 1882 г.; завършва Габровската гимназия; основател на читалището в Малко Търново, дългогодишен директор на прогимназия „Любен Каравелов“ в Несебър – от 1918 до 1930; преподава аритметика, геометрия, рисуване, телесно възпитание; награден по случай 1000-годишнината от Симеоновата епоха с орден за граждански заслуги/ и други.

През 1925 година училищното настоятелство на закритото гръцко училище /Гърците са изселени от Месемврия през 1925 г. в резултат на Ньойския договор и последвалата спогодба за размяна на население между България и Гърция, подписана в 1924 г. в Женева/ подарява сградата му на „Четец“.

През 1927 г. учителят Атанас Шевкенов /впоследствие той се установява в Бургас, преподава в различни прогимназии и е лектор в Музикалното училище/ създава читалищен хор, който бързо набира популярност. Броят на самодейците се увеличава.

В края на 20-те години читалището е представено в „Списък на читалищата в България“ със следната информация: „Членове – 43; бюджет - 6563 лева; фондове и влогове – 4394 лева; имоти движими 8000 лева; имоти недвижими 6000 лева; библиотека – 1119 тома книги“. От 1935 г. негов ръководител е Христо Минков. (Марков, 2013)

Христо Минков е роден на 22 декември 1889 г. / в летописната книга на училището рождената му година е посочена като 1879/ в с. Шипка, Казанлъшко. Завършва Педагогическото училище в Казанлък. През 1911 г. става първият учител в с. Раковсково, Анхиалско. Воюва на фронта през периода 1912-1918 година. След това работи като начален учител. Кмет е на Несебър през 1947-1948 г.

В рамките на едно десетилетие се развива оживена театрална дейност. На сцена са поставени редица пиеси:
- на български автори - Иван Вазов /„Службогонци“, „Борислав“, Йордан Йовков /„Боряна“, „Милионерът“, Ст. Л. Костов /„Големанов“, „Мъжемразка“, Рачо Стоянов /„Майстори“, П. Р. Славейков / „Изворът на белоногата“/ - театрална самодейна адаптация, Константин Мутафов /„Пленникът от Трикери“, Никола Икономов /„Хан Татар“, „Калин Орелът“, Николай Щерев /„Трагедията на една душа“, Георги Савчев /„Когато самодивите залюбят“/ Александър Гиргинов /„Спекуланти“, Александър Едрев-Вердела /„Недоразумение“/;

- чуждестранни автори - Молиер /„По неволя доктор“, Гогол /„Ревизор“, „Женитба“/ и др.

С театралната самодейност е свързано името на учителката Яна Лъскова. Нейните леви идеи намират ярък израз в подготовката на спектакъл, наречен „Въглекопачи“, който се базира на популярната творба на Христо Смирненски. В навечерието на представлението властта го забранява. (Несебърска, 1986)

На 26.05.1940 г. „в помощ на читалището“ е изиграна ученическата оперета „Златното момиче“, поставена на сцена от Цвета и Георги Хаджиатанасови. Цвета Константинова /моминското ѝ име/ е родена през 1914 г. в Сливен. От 1938 г. е прогимназиален учител по ръководение в Несебър. От 1942 година работи в бургаските прогимназии. Георги Хаджиатанасов е назначен за прогимназиален учител в Несебър през 1937 г. като преподавател по ръчна работа. Премества се със съпругата си в Бургас в началото на 40-те години и работи като учител и лектор (Герзиева, 2023)

През 1942 г. читалището е преименувано на „Отец Паисий“ и има нов ръководител - Стефан Владков.

Стефан Владков /1895/6 – 1983/ е роден в Казанлък. През 1919 г. завършва Педагогическото училище в родния си град. Учителства на различни места из страната, като от учебната 1924/1925 г. работи в Поморийска околия. От 1925 до 1959 г. е учител, директор и средищен директор в Несебър. Участва в редица обществени инициативи – за залесяване, за опазване на старините, в акции на Българския червен кръст. Избран е за член, заместник-председател, като известно време оглавява настоятелството на читалището в Несебър. Той самият е активен участник в художествената самодейност. Полага грижи за опазване на читалищното имущество, допринася за развитието на библиотечното дело. (Момчилов, 2022; Момчилов, 2024) От 2018 г. библиотеката в Стария Несебър носи името на Стефан Владков.

След 1944 година дейността на читалището е разширява и обогатява. Изготвят се сценарии за вечеринки и утра, организират се агитки по актуални политически поводи. През 1952 г. под ръководството на Стефан Топузов се организира танцов състав с участието на Мария Георгиева, Виолета Стойчева, Иван Дерменджиев, Виолета Топузова, Михаил Георгиев, Щерю Митоков.

На 19 декември 1952 г. изнесеният с обединените усилия на танцовия състав и хора концерт впечатлява публиката и привлича нови участници в художествената самодейност – Иринка Славчева, Елена Съръстова, Цвета Герзиева, Магда Димитрова, Стоянка Костова, Васил Добрев, Христо Калдардонов, Васил Ончев... Ръководител на танцовия състав става Димитър Пешев, а нови участници са Пенка Димитрова, Мария Лилянова, Янка Кръстева, Свобода Русева, Станка Христова, Донка Григорова, Анести Аргиров, Никола Тръпчев, Наум Костов, Пенчо Илиев.

През 1953 година читалището отново е преименувано и вече носи името на Яна Лъскова, загинала в антифашистката борба. Осъществен е абонамент за редица вестници и списания. Библиотеката и читалнята разполагат с по-просторно помещение. Книжният фонд се увеличава, което води и до увеличаване на броя на читателите. Много младежи се включват в различни форми на самодейност. Под ръководството на Петко Керемедчиев и Георги Маждраков са поставени съвременни и класически пиеси: „Доктор“ /Бранислав Нушич/, „Любов“ /Орлин Василев/, „Иванко“ /Васил Друмев/, „Снаха“ /Александър Хаджихристов – по едноименния роман на Георги Караславов/, „Камък в блатото“ /Георги Караславов/, „На разсъмване“ /Иван Остриков/ и др.

Пиесите са приети радушно от публиката в Несебър и събират зрители в Бургас, Каблешково, Горица, Гюльовца, Оризаре, Кошарица, Равда, Баня, Обзор, Бата и други. През 1955 г. постановката на пиесата „Доктор“ донася на колектива званието „Окръжен първенец“ и персонални награди за самодейците Пенка Даменлиева, Добриня Владкова, Коста Сотиров.

4. ИЗВОДИ

Събраната фактология и нейният културно-исторически анализ позволяват да направим следните изводи:

Читалището в Несебър се вписва както в културната, така и в просветната политика на българската държава, независимо от промените в политическия климат на страната в рамките на половин век. То води с мирни средства борба за българската национална кауза, като привлича към нея и преселниците от Одринска Тракия и Егейска Македония.

В създаването и укрепването му вземат участие най-видните жители на града: управници, учители, юристи, музиканти и техните семейства. Броят на жените често превишава броя на мъжете, участващи в отделните самодейни прояви. Тъй като жените формират модели за семейно възпитание, членовете на техните семейства също се приобщават към читалищното дело.

Читалището формира светогледа и ранната професионална ориентация на поколения деца и ученици, които по-късно продължават да предават любовта към знанието като духовно завещание на собствените си наследници.

ЛИТЕРАТУРА

- Велев, В. (2022). Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България. С.офия.
- Господинов, М. (1995). През годините. *Слънчев бряг*, N 5 - 6.
- Желева, С. (1995) С дух на възрожденец. *Слънчев бряг*, N 48.
- Кондарев, Н., Сираков, Ст., & Чолов, П. (1979). Народните читалища в България. Т.2. София.
- Марков, О. (2013). От „Четец“ до „Съзвездия в Несебър“. *Десант*, N 49.
- Митов, Д. (2006). 100 години читалище в Несебър. *Автограф*, N 10.
- Момчилов, М. (2022). Вестникът на всички времена. Бургас.
- Момчилов, М. (2024). 129 години от рождението на Стефан Владков. *Слънчев бряг*, 11 ноември.
- Несебърска, Д. (1986). С името на Яна Лъскова . *Читалище*, N 12.
- Радев, Пл. (2022). Непокорният учител и свещеник Сава Катрафилов и неговият разградски период. *Екип* 7, 10 септември
- Славчева, (2015). Д. В търсене на старите корени на Кудациите. *Десант*, 4 ноември.
- Terzieva, M. (2023). BOYS' AND GIRLS' HIGH SCHOOLS IN BURGAS - 1904 – 1944. *KNOWLEDGE – International Journal*, Vol. 58 No. 1, s. 179-183